

קוד אתי-רפואי לתוכניות "ריאליטי" – סקירה ראשונה¹

ד"ר גיל סיגל, המנהל האתי-רפואי, "קשת"; ראש המרכז למשפט רפואי, ביו-אתיקה ומדיניות בריאות, הקריה האקדמית אונו

ד"ר יובל קרניאל, בית הספר לתקשורת הבינתחומי הרצליה

באופן טבעי שואפים מפיקים וגופי השידור ליצור תכניות טלוויזיה מקוריות וחדשניות, היוצרות עניין ומושכות את קהל הצופים (כשהביטוי המעשי הוא התמקדת בשיפור נתוני הרייטינג, קבלת חסויות כלכליות ועוד). דחף מתמיד זה יוצר מציאות טלוויזיונית המתחדשת באופן מתמיד, ומאתגרת את אלו המבקשים להסדיר שאלות נורמטיביות ואו רגולטוריות. כך שבצד הדחף לחדשנות צצה מאליה שאלת הגבולות – מה יחשב כיצירה ראויה אל מול הצורך הברור לשמור על נורמות מוסריות ואתיות כלפי המשתתפים, בני משפחותיהם, וכלפי הצופים.

שאלה עקרונית זו קיבלה ביטוי משפטי וציבורי במהלך שנת 2012, עת החל דיון הציבורי בהתנהלות הרפואית והטיפול במשתתפי התוכנית "האח הגדול" (המשודרת על ידי "קשת"), ואף נפתחה מסכת משפטית המערבת מתמודדים לשעבר, מפיקים, הגוף המשדר ועוד. בלי להתייחס לגופם של הטענות המשפטיות, עצם הדיון חשף לראשונה כי באף גוף שידור בארץ או בחו"ל לא מתקיימת תשתית נורמטיבית ומערך אפקטיבי לדיון מעשי בשאלות אתיות-רפואיות בתוכניות טלוויזיה בכלל, ובתחום הריאליטי והדוקו-ריאליטי בפרט. במילים אחרות, הוברר כי עניין לנו בתת-תחום חדש בביו-אתיקה הרפואית הדורש התייחסות ייחודית, בדומה להתייחסות לתתי-תחומים דוגמת ביו-אתיקה צבאית, ביו-אתיקה של מחקרים בבני אדם, ביו-אתיקה של טיפול באסירים ועוד.

אנו מתעתדים להציג את כלל העבודה שנעשתה במאמר נפרד ומלא, ובשורות הקרובות נבקש להציג את "תקציר המנהלים" בלבד.

נקדים ונאמר כי בכתיבת הקוד שמנו לנו למטרה להבטיח כי הקוד, ונהלי העבודה בתחום הליווי האתי-רפואי הנגזרים ממנו, יהפכו לחלק משגרת הפעילות בתוכניות הריאליטי והדוקו-ריאליטי, הן של ההפקה והן של הגורם המשדר. ולכן, הקפדנו להפוך את הקוד למובן, ידידותי למשתמש ומשמעותי בחיי היום יום של ההפקה הטלוויזיונית.

ערכי היסוד של הקוד:

1. משתתפים בגירים וכשירים הינם בעלי מנגנונים גופניים ונפשיים הנדרשים לעמידה בלחצים ואתגרים סבירים (כמו המשתתפים בספורט תחרותי). כלומר, כל עוד מתווה התוכנית עומד בהגדרה זו (למרות עמימותה המובנית), אין מניעה מהפקתה.

¹ המחברים מודים לעו"ד זוהר סלע ועו"ד אביטל און על תרומתם לניסוח הקוד

2. תנאי להשתתפות בתוכנית הוא קבלת הסכמה מודעת לאחר שכל מתמודד מקבל מידע מקיף בשפה ובאופן המובנים לו אודות מהות התוכנית ואופי וסוג המשימות.
3. מפקי תוכנית ישמרו באופן סביר על שלומם ובריאותם של המשתתפים, ויפעלו ככל האפשר על מנת שלא ייגרם להם נזק בריאותי, גופני או נפשי, שהוא משמעותי או בלתי הפיך. באוכלוסיות פגיעות ו/או ייחודיות תידרש הקפדה יתירה (קטינים, בעלי מוגבלויות, וכו').
4. לא יתאפשר למשתתפים לפעול באופן המסכן את בריאותם באופן משמעותי ו/או בלתי הפיך, גם אם רצונם בכך (לדוגמא, אם משתתף ירצה להמשיך למרות פגיעה גופנית שעלולה להחמיר).
5. התכנית תתחשב במגבלות פיזיות של משתתפים ובמצבם הגופני, בריאותי ונפשי, וזאת מבלי להפלות לרעה או להדיר אנשים עם מוגבלויות. דרישה זו נועדה למנוע התנהגות מתגוננת מצד המפיקים, שיבקשו לפסול מתמודדים רק כדי שלא ליצור עבורם סיכון משפטי. המשמעות המעשית היא מחויבות להנגשה של התוכנית מצד המפיקים לאלו הסובלים מבעיות רפואיות שונות.

הפעלת מערך בקרה אתי-רפואי

כבר בשלב הפיתוח ("קונספט") של תוכנית ריאליטי, יש להגיש התייחסות מנומקת לסוגיות בריאותיות (גופניות ונפשיות) הגלומות בתכנית על כל שלביה. מיפוי הסוגיות הרפואיות ודרכי ההתמודדות המוצעות יידונו עם המנהל הרפואי, וזאת טרם ההחלטה על אישור להמשך פיתוח.

ההפקה נדרשת להציג את דרכי ההערכה הרפואית והליווי הרפואי ו/או הפסיכולוגי הנדרשים בתכנית בשלב המיונים, בשלב ההפקה ולרבות משימות/מצבים מיוחדים, ולאחריה, וזאת בהתייחס למשתתפים, בני משפחותיהם [במקרים חריגים המצדיקים זאת] וצוות ההפקה.

המלווה הרפואי יעמיד את האינטרסים הרפואיים של כל משתתף בראש מעייניו. ויש לשמור על האוטונומיה המקצועית של הגורם הרפואי המלווה. עם זאת, ההפקה בהיוועצות עם המנהל הרפואי של קשת יוכלו ליזום היוועצות מומחים ("קונסוליוס") במקרים המתאימים לדעתם.

הפקה נדרשת להציג את שרשרת הדיווח וההיררכיה בתחום הרפואי-אתי, ולציין מיהו הגורם בהפקה האחראי על עירוב הגורמים הרפואיים/מקצועיים השונים. האחראי יעבור הדרכה על ידי המפיק, המלווה הרפואי, ככל שישנו, של התכנית ועל ידי המנהל הרפואי.

ההפקה נדרשת להציג למנהל הרפואי את התוכנית המוצעת לטיפול במשתתפים עם סיום השתתפותם, הן מבחינת סוג והיקף הליווי והן מבחינת משכו. קביעת פרק הזמן שבו יתקיים מעקב נועד לתחום את גבולות האחריות הרפואית, ולהחזיר כל משתתף באופן המתאים לו למסלול חיי השגרה. הגורם הרפואי המלווה יסייע בהעברת מידע רפואי רלוונטי ("העברת מקל") לגורמי הרפואה בקהילה המטפלים במשתתף (כגון קופת החולים של המשתתף), וזאת בתוך זמן סביר מתום השתתפות המתמודד בתכנית, ובכפוף להסכמתו.